

La falsificació de la Història i la suplantació del nom de la vila de Pals pel de «Palos de Moguer» en els textos referents a la descoberta d'Amèrica

Autor: Jordi Bilbeny

Data de publicació: 19-09-2020

Recuperem aquest antic article d'En Jordi Bilbeny, ara que des de l'INHac volem relançar les rutes per Pals i posar sobre la taula de la consciència dels catalans que va ser des del port d'aquesta vila empordanesa des d'on va salpar En Colom en el seu primer viatge cap al Nou Món

Eliminar el passat, garantia de futur.- Fou el jesuïta Jean Hardouin qui, al segle XVII, ja mantingué que llevat d'Homer i Heròdot entre els grecs, i Ciceró, les Sàtires d'Horaci, les Geòrgiques de Virgili i la Història Natural de Plini entre els llatins, tota la resta d'obres de la literatura clàssica eren falsificacions realitzades per frares del segle XIII. En certa mesura aquesta asseveració ha vingut confirmada per l'estudi recent d'En Luis Gil, Censura en el Mundo Antiguo, en el qual es pot anar resseguint amb tot deteniment les manipulacions polítiques dels governs de l'antiguitat sobre els textos escrits. Així, per l'autor "el que per una o altra raó, un bon dia va perdre el seu interès, no es va reproduir en noves còpies i es va morir en l'oblit polsegós d'una biblioteca amb l'últim exemplar que ho contenia. Cert és que a tot això no s'hi pot oposar cap mena d'objecció i que és així com ens hem de representar la pèrdua d'innombrables obres gregues i llatines. Però, nogensmenys, cap autor no sembla haver tingut en compte quelcom a priori summament probable; concretament el fet que els homes hagin pogut posar idèntica sol·licitud i zel a destruir el que ells sentien com a perjudicial que a conservar el que estimaven beneficiós i útil. És a dir, la intervenció de factors positius –en aquest cas el deliberat propòsit destructor i no la mera incúria o desinterès de la posteritat– en la definitiva pèrdua de certes obres literàries".

En aquest sentit, un altre siscentista, Daniel Papebroch, fou ben reconegut a la seva època perquè arribà a sostenir que quasi tots els documents del món merovingi eren falsos i no quedava gaire res d'autèntic d'abans de l'any 700. Tesi ampliada a bastament per En Julio Caro Baroja, al seu llibre Las falsificaciones de la Historia (en relació con la de

España), on l'autor deixa palès que "a Espanya, a partir dels primers moments de la Reconquesta, sobretot en els monestirs famosos, també es van formar cartularis en què es falsificaren, o almenys adulteraren, documents per acreditar privilegis, drets de propietat, exempcions, etc. Hi ha cartularis o col·leccions diplomàtiques que tenen especial fama tant per la seva importància històrica intrínseca com per la quantitat de documents apòcrifs o adulterats que contenen". I encara afirma que "els historiadors catòlics de l'Església espanyola, com Don Vicente de la Fuente, consideraven ja fa temps que el segle XI havia sigut molt abundós en falsificacions de textos de diversa mena, però que, en general, resultaven bastes i grolleres des de tots els punts de vista". Amb la qual cosa sembla obvi que, tal com escriu En Javier Ruiz, al pròleg de la Historia Crítica de los falsos Cronicones, d'En José Godoy Alcántara, "el fi que justifica els mitjans emprats pels falsaris és aquell d'influir en el present a força de trastocar lleugerament, o modificar del tot, el passat".

El perill de la història catalana.- Ara bé, vist amb una òptica catalana, la diferència fonamental i clau entre unes i altres falsificacions és que, mentre a l'Espanya d'abans del segle XVI els temes adulterats pertanyien a una antiguitat remota, a la formació particular del cristianisme o a temes d'índole menor, sense cap transcendència general concreta, després d'aquell segle, atesa l'expansió de la impremta i mercès a les lleis censors espanyoles i al treball dels censors impulsat per la corona, la tergiversació històrica i documental, la desaparició de llibres i manuscrits, el sistemàtic i absolut falsejament dels fets, caurà de ple sobre Catalunya i li comportarà unes conseqüències polítiques irreparables, fins al punt que no quedarà ni una sola crònica d'història d'Amèrica on no s'hagi adulterat i tergiversat la participació catalana en la descoberta i consegüent conquesta.

Així ja ho veié En Cristòfor Despuig, car a Los Col·loquis de la Insigne Ciutat de Tortosa, escrita vers el 1557, s'exclamava dels castellans: "Que tots són casi de esta manera, que per no publicar la glòria dels espanyols que no són castellans, çelen la veritat, y per fer gloriosa la sua pròpia nació no dupten de escriurer mentires". I continuava: "Y també casi tots los historiògrafos castellans estan en lo mateix de voler nomenar a Castella per tota Espanya. Pero Mexya en la sua Corónica imperial, en lo segon capítol de la vida de l'emperador Maximiliano, fa pitjor, que posa lo regne de Nàpols sots lo domini y corona de Castella, essent com és tan clarament de la corona de Aragó, que los minyons no u ignoren [...] Aquí podeu vèurer, senyor, que si en lo clar posen en dupte, què faran en lo no clar!". En Despuig denunciava en llargs fragments del seu llibre l'eliminació de personatges de gran relleu en la història de Catalunya, quan la nostra història era reescrita per historiadors castellans, tot mostrant com les gestes d'algun dels nostres reis són atribuïdes, sense cap mena de vergonya, a reis castellans. Per acabar parlant de la descoberta d'Amèrica, en aquests termes: "Y la jornada de les Índies del mar Océano, que Christòfol Colom [genovès] començà y après acabaren Ferrando Cortés y Francisco Pissa[r]ro ab pròspera fortuna del mateix rey don Fernando de Aragó, per manament y ordre del qual se comensà, se ha de atribuir no gens a castellans".

¿Com és, doncs, que si En Despuig ja criticava la falsificació de les cròniques d'Amèrica al segle XVI, i afirmava rotundament que no s'havia d'atribuir aquella gesta a castellans, avui ningú de nosaltres no ho posa en dubte? Què va permetre una adulteració tan immensa i imperceptible de la història?

Les lleis de la censura.- La xarxa per dur a terme una feina de control i depuració tan subtil com eficaç s'havia començat a instal·lar el 8 de juliol de 1502, mercès a una pragmàtica dels reis catòlics, on es prohibia la impressió i venda de qualsevol llibre sense una llicència reial expressa. A la pragmàtica també s'hi ordenava que s'examinessin tots els llibres i s'imposava als transgressors la pena de la pèrdua d'exercir llur ofici, la crema pública dels llibres impresos i el pagament d'una multa per valor dels llibres cremats.

Aquesta normativa es mantingué fins a l'adveniment de Felip I (II de Castella) al tron, el qual augmentà les mesures de control i elevà les multes econòmiques a pena de mort i pèrdua de tots els béns, com a càstig per als qui imprimessin o venguessin cap llibre prohibit. Així, per la Reial Cèdula de 21 de setembre de 1556, reforçada per la del 14 d'agost de 1560, es prohibí explícitament la impressió de llibres que tractessin d'Amèrica, sense llicència del Consell del Regne, i s'ordenà recollir tots els que ja eren en circulació. No es tractava de cap novetat, perquè ja hi havien hagut d'altres intents continuats, si bé no amb la generalització d'aquestes dues darreres Reials Cèdules, de controlar l'edició del que passava a Amèrica. Aquest és el cas de les cartes i relacions que escriví en Ferran Cortès, atès que el març de 1527 apareix una Cèdula Reial que prohibeix "que es venguin ni imprimeixin les relacions que va enviar En Cortès de les Índies". Immediatament es creà un cos al servei de la "recerca i captura" de tota mena de llibres que parlessin d'Amèrica. S'instal·la als ports, furga entre les mercaderies dels vaixells, remena a les universitats i, a través de delacions, s'infiltra a les cases particulars. El control i el confiscament de llibres són tan abassegadors i absoluts, que jo el comparo, perquè ens en fem una idea moderna, amb el servei policíac estalinista, les SS o els cossos de seguretat

---

que descriu En Ray Bradbury a Fahrenheit 451.

El tema de la censura en els llibres d'història és ara per ara, encara, un tema deixat de la mà de déu de la historiografia moderna. Hom ha tendit a elaborar llistes de llibres prohibits i a fer anàlisis sociològiques del control ideològic de la Inquisició sobre els ciutadans. Però molt pocs estudiosos han analitzat el text d'un llibre abans de passar per la mà del censor i després d'haver-hi passat. I, més pocs encara n'han extret les conseqüències polítiques i d'estat que un fet semblant comportava. Entre d'altres raons perquè, o no s'han adonat del paper transcendental que la censura ha jugat en la transmissió dels textos, o no hi han volgut aprofundir per massa comprometedor.

La falsificació dels llibres d'història d'Amèrica.- Una de les comptadíssimes excepcions la constitueix En Juan Friede, que ha publicat un estudi especialitzat en La censura espanyola del siglo XVI y los libros de historia de América. Per ell, "en força casos, només consta el simple fet que els llibres van passar per la censura oficial, donat que les llicències d'impressió són a les primeres planes; però no sabem res dels canvis que ha introduït el censor en el text primitiu. Acceptem molts manuscrits com a originals, sense sospitar que, de vegades, tan sols es tracta de les còpies fetes en net de les versions primitives, després que fossin censurades; còpies on desapareixen naturalment les parts guixades, esmenades o arreglades per la censura".

És En Friede qui, al llarg del seu estudi, ens mostra com el censor esborra paraules i noms, fent-los desaparèixer o canviant-los per altres; transforma el caràcter amb què són descrits els personatges, retalla fragments, n'introdueix d'altres; elimina capítols sencers, i dels restants, retocats i garbellats, sovint en fa una nova composició i una nova ordenació. És En Friede qui ens exposa, tenint en compte els mateixos escrits dels censors en què justifiquen la seva feina, que "l'interès de l'Estat prima sobre la conveniència de fer saber públicament la veritat. Encara que fossin verídiques les acusacions, si estan en pugna amb els interessos de l'Estat, no s'han de reproduir en una «història pública». Hom comprèn que on preval una tendència semblant, no hi pot haver objectivitat en una obra històrica, ni tan sols a l'hora d'escriure-la: la mateixa investigació de la veritat és influïda pels interessos de l'Estat". En Friede també ha remarcat que molts llibres confiscats no s'arribaren a imprimir mai, un cop fets els retocs del censor, perquè l'autor no s'avingué a un joc tan baix. De tots aquests llibres no se'n conserva l'original, sinó diverses còpies retocades i apanyades de cap a peus, guardades als arxius del Consell d'Índies, del Consell del Regne o de la Inquisició, i que no foren exhumats i publicats fins a finals del segle XVIII i al llarg de tot el XIX. I, com que s'editaren com si fossin els originals, els historiadors que hi han anat a pouar, han anat escampant les adulteracions que contenien creient que es tractava del pensament fidel del cronista.

Sobre l'edició d'aquesta mena de llibres censurats talment com si fossin l'obra de l'autor, hi ha un treball extraordinari i d'un rigor inusual, d'En Giuseppe Chiecchi i En Luciano Troisio, intitulat *Il Decameron sequestrato. Le tre edizioni censurate nel cinquecento*. L'estudi, semblant al d'En Friede, ens innova que el censor, preocupat obsessivament per fer desaparèixer uns rastres concrets del text, cau, en la nova redacció que confegeix, en incongruències, contrasentits, errors cronològics, duplicacions de personalitat, invenció de personatges nous, manca de lògica discursiva i, sobretot, en l'ordre de les frases, manca de concordança sintàctica. Els autors exposen que, com de costum en aquests casos, el manuscrit original desapareix i, en canvi es conserven diversitat de còpies retocades i discordants entre elles.

És, finalment, el mateix Friede qui, estudiant els retocs a la Recopilación Historial de Pedro Aguado, ens revela que la censura ha suprimit d'aquest llibre cinc capítols complets, entre els quals n'hi ha un de dedicat exclusivament a En Cristòfol Colom i als fets de la descoberta d'Amèrica. És claríssim, doncs, que En Colom i la descoberta d'Amèrica eren un tema secret que atemptava contra els interessos de la Corona i que, conseqüentment, s'havia de fer desaparèixer o modificar de soca-rel.

Eliminar l'obra escrita d'En Colom.- I, així, en virtut d'aquestes disposicions, la resta de cròniques d'Amèrica, com també tots els escrits de la família Colom són arreplegats i modificats, sempre que no s'hagin perdut per sempre.

Per començar, no es conserva cap dels quatre originals dels Diaris de bord que En Colom va escriure tan detalladament al llarg dels seus quatre viatges al Nou Món. Com que aquests escrits es guardaven als arxius de la corona, la seva desaparició només és imputable a la maquinària estatal.

A més de diverses cartes nàutiques i mapamundis, dels diaris dels viatges anteriors a la descoberta, i un tractat intitulat Declaració de la taula navegatòria elaborats per En Colom mateix, que no s'han trobat més, tampoc no es conserva l'importantíssim original de la carta que va enviar a En Santàngel per anunciar-li la descoberta, i que encara existia a

---

mitjan segle XVI. Aquesta carta es conservava a Sevilla, a la biblioteca del seu fill Ferran, el qual l'havia catalogada al seu registre amb el número 4743 i amb l'anotació següent "letra enviada al escriba de racio, a. 1493, en catalán".

La desaparició dels textos colombins no abasta tan sols els seus autògrafs, sinó que afecta també directament els llibres que foren de la seva propietat. En Caius Parellada ha fet notar, al seu excel·lentíssim llibre *Colom venç Colombo*. La vera naturalesa catalana del descobridor del Nou Món, com hi ha a la biblioteca colombina una bona colla de llibres, catalans per l'idioma, el contingut i la procedència, "que ofereixen un interès extraordinari en relació amb la personalitat d'En Colom" i la desaparició d'un nombre elevadíssim de llibres i manuscrits que podien denunciar la naturalesa catalana del descobridor. És des d'aquesta òptica que, en Marià Aguiló, havent llegit els índexs primitius que contenia la Biblioteca Colombina, i havent-hi observat les referències i les descripcions d'un enfilall de llibres catalans, ens comenta: "ni en la mateixa biblioteca, ni en cap altra, no hem pogut veure els llibres ni els llibretons catalans raríssims que [en Ferran] menciona, que no són pas pocs, ni sabem qui els descrigui millor. Dissortadament, ja a mitjan segle propassat faltaven més de la meitat dels 20.000 cossos d'obres que va tresorejar el magnànim fill de Cristòfol Colom".

Pel que fa a En Colom, la gran quantitat de ciutats en què, segons les cròniques, va néixer són la mostra més evident que, pel que fa al seu lloc de naixença, hi ha hagut una manipulació textual. Donat que En Colom era conegut del rei Ferran, del qual n'era capità; conegut del rei de França i amic del Papa Alexandre VI i del rei de Portugal, home de lletres i d'una família noble i notable, no podia pas passar per un desconegut: l'ocultació dels seus orígens és una altre fer atribuïble tan sols a la maquinària censora.

La suplantació de Pals per Palos.- Les cròniques també és contradiuen granment a l'hora d'especificar de quin port va salpar En Colom en el seu primer viatge de descoberta. Avui dia tothom té assumit que ho féu del port andalús de Palos, però a les cròniques del segle XVI se'l feia sortir de Cadis. Fins i tot, se li fa dir així a la Carta que adreça a En Santàngel, car tenim imprès en les edicions llatines que "trenta tres dies després que vaig sortir de Cadis, vaig arribar al mar Índic". Tanmateix, a les versions espanyoles de Valladolid i Barcelona, el nom del port ja ha desaparegut per complet, tot i que d'altres cronistes el fan salpar de Sevilla, de Palos de Moguer (que no existia com a un sol poble, sinó que eren dos municipis perfectament diferenciats), de la barra de Saltes, del riu Saltes (inexistent), de les costes d'Espanya, del riu de Cadis o, en el darrer dels casos, d'enlloc. Els retocs perpetrats sobre el nom autèntic del port de sortida són tants, són tantes les contradiccions, que, a fi que en tinguem consciència plena, les exposo tot seguit, perquè només si arribem a tenir la convicció que s'ha suplantat el veritable nom del port de sortida de la primera expedició, arribarem a comprendre la catalanitat completa de la gesta nàutica.

El port de sortida de les tres caravel·les, segons algunes fonts impreses dels segles XV i XVI

1493.- Lletre d'En Cristòfor Colom, edició llatina: "Trenta-tres dies després que vaig sortir de Cadis, vaig arribar al Mar Índic".

1493.- Lletre d'En Cristòfor Colom, ed. Barcelona: "Us escric aquesta per la qual sabreu com en vint dies vaig passar a les Índies".

1493.- Lletre d'En Cristòfor Colom, ed. Valladolid: "Us escric aquesta per la qual sabreu com en xxxiij dies vaig passar a les Índies".

1493.- La lettera dell'isole che ha trovato nuovamente il Re di spagna, edició poemada de la Lletre d'En Colom, escrita per En Giuliano Dati: "En trenta-tres jornades vaig arribar a terra".

1504.- Libretto De Tutta La Navigatione De Re De Spagna: En Colom "va començar el seu viatge... [i] del Riu de Cadis se n'anà a les Illes Afortunades".

1530.- Epistolari, de l'anomenat Pere Màrtir d'Anguera: "Anant de Cadis a Occident, als cinc mil passos, [En Colom] trobà un arxipèlag d'innombrables illes".

1530.- Dècades del Nou Món, del mateix Pere Màrtir d'Anguera: "En Colom emprengué el seu projectat viatge des de les costes d'Espanya cap a primers de setembre de l'any mil quatre-cents noranta-dos de la nostra salut".

1553.- Parte Primera de la Crónica del Perú, de l'anomenat Pedro Cieza de León: En Colom "va sortir d'Espanya".

1559.- Història de les Índies, del Pare Bartomeu de Cases, o Casaus: "Vine a la villa de Palos, que es puerto de mar, adonde yo armé tres navíos muy aptos para semejante fecho; y partí del dicho puerto muy abastecido de muy muchos mantenimientos y de mucha gente de la mar".

1559.- Història de les Índies, del Pare Cases: "Hizo soltar las velas y salió del puerto y barra que se dice de Saltes, porque así se llama aquel río de Palos".

1559.- Història de les Índies, del Pare Cases: "Un altre dia, divendres, que es comptà 15 de març, a sol ixent, es va trobar sobre Saltes, fins a dins del port d'on havia sortit, divendres, també a 3 d'agost de l'any passat de 1492".

1535-1580.- Historia General y Natural de las Indias, de l'anomenat Gonzalo Fernández de Oviedo: En Colom "salió del puerto de Palos por el río de Saltes".

Darrer terç s. XVI.- De Rebus Indicis, d'En Joan-Cristòfor Calvet d'Estrella. Els reis "posen En Colom al davant d'aquestes coses. El qual, abans de salpar del port de Sevilla (que es troba al litoral Bètic davant de Cadis)...".

No tinc cap mena de dubte que existeix aquest desgavell perquè cada censor tractava, en el document que se li assignava, d'amagar el nom del port original, i, en virtut de la manca de coordinació entre tota la xarxa censora, cadascú hi afegia el nom que creia més oportú. Per això, en Martí de Viciana, a la seva Crònica de València, ens diu que l'expedició va sortir "de Palos de Moguer de España" i que va tornar a "Palos de España", mentre que En Pere Màrtir d'Énguera, a les Dècades, ens exposa que les caravel·les foren armades "en el port que els espanyols en diuen Palos": com si hi hagués un altre Palos fora d'Espanya o de Castella, que els censors temessin de confondre amb el port andalús. En alguns casos el censor està tan encegat a fer desaparèixer el rastre de catalanitat, que cau en incongruències tals com les de dir que En Pero Vasques, un dels navegants que preparà l'expedició amb En Colom era "natural de Palos de Moguer, a Portugal", o de constatar que "En Colom va sortir de Cadis en aquest descobriment per ordre dels Reis de Portugal", com fa Fray Pedro Simón a les seves Noticias Historiales.

D'altra banda, En Bartomeu de Cases, o Casaus, a la seva Història de les Índies, relata: "Dijous, 2 d'agost, any de 1492, manà embarcar En Cristòfol Colom tota la seva gent, i l'endemà, divendres, que es contaren tres dies del dit mes d'agost, mitja hora abans que el sol sortís, féu desplegar les veles i sortí del port i barra que es diu de Saltes, perquè així es diu aquell riu de Palos".

Ara bé, en el text d'En Casaus hi ha un parell d'interpolacions que no es deuen a la seva mà d'historiador sinó a la d'un censor. Això és fàcil de veure si comparem el port de sortida del llibre d'En Casaus amb el d'altres textos de l'època, com he fet més amunt: la contradicció ens indica el retoc. Pel que fa al riu que indiquen tant En Casaus, com d'altres cronistes, o testimonis dels Plets que la corona incoà contra la família Colom, es tracta del Ter, que desemboca a la platja de Pals. Al segle XV, desembocava davant per davant de les illes Medes, en un port natural d'una gran situació estratègica, i que era navegable en el seu darrer traç encara al segle XVIII. Els censors que van canviar el nom del Ter pel de "riu de Saltes" o pel de "riu de Cadis", no es van adonar de dos fets bàsics: el primer és que no hi ha cap riu que es digui "Saltes", ni cap tradició oral ni escrita, ni cap document –baldament sigui adulterat– que acrediti que En Colom va sortir del Guadalete, que és així com es diu el "riu de Cadis"; i el segon és que si l'expedició hagués sortit del riu Tinto, a Palos, aquest riu hauria d'haver tingut una fondària de més de sis metres, per tal com el calatge de les naus ja en feia tres. Tanmateix, els autors que parlen del Tinto, a més de referir que aquella zona és un parany de maresmes amb llot "on s'hi encallen els homes gairebé fins a la cintura", no atribueixen al riu, quan hi baixa aigua, més de dos metres de fondo. I, encara, per si tot això fos poc, el text manipulat d'En Joan-Cristòfor Calvet d'Estrella ens fa saber que les tres caravel·les van sortir del port de Sevilla, que "es troba al litoral". Com que és inaudit un port de Sevilla al litoral, i em sembla impossible que un cronista oficial es pogués confondre en un aspecte com aquest, em sembla incontestable que el censor aquí ha tapat el nom del port autèntic, que es trobava a la costa, sense tenir gaires escrúpols per la coherència geogràfica.

Ultra això, cal tenir present que Palos no va disposar mai de port de mar. Per això, En Washington Irving, quan féu una visita a aquella petita població espanyola, en cerca de dades per la seva biografia sobre En Colom, escriví, el 1828: "El que em sorprengué molt va ser no veure-hi res que s'assemblés a un port; no hi havia moll ni desembarcador. La raça de mariners i mercaders no existeix absolutament; no hi ha ni un vaixell que pertanyi a la població".

Per contra, sabem que el port d'on salpà l'armada era català, perquè diversos cronistes esmenten el creuament de l'Estret de Gibraltar. Així, per exemple, l'Alfonso García de Matamoros, a De Academia et Doctis Viris Hispaniae, narra que "guanyades, doncs, les Columnes d'Hèrcules, pel mar que anomenem Oceà Atlàntic i Gran, naveguen feliçment pels Antípodes". També tenim constància de la catalanitat de l'empresa pel Sumari, del franciscà perpinyanès Andreu Bosch, editat el 1628, en el qual ens assevera: "No saben tots quan gran part tenen los de Cathalunya, Rosselló y

---

Cerdanya a la gloria y blasó de la primera Conquista y descobriment del Nou Orbe, è Indies Occidentals, puix lo Capità Christophol Colon des dels anys 1492 que començà a anar a la empresa amb cent y vint soldats del port de Palos de Moguer". La contradicció no pot ser més sorprenent, ni més astoradora, perquè, d'una banda, En Bosch ens parla d'En Colom i, d'una altra, ens diu que la glòria de Catalunya fou armar l'expedició amb cent vint homes i sortir de Palos de Moguer! ¿On és el mèrit dels catalans si En Colom fou –com es creu– genovès, i si el port i els mariners que s'embarcaren eren andalusos? El dilema es resol si sabem que el censor ha canviat el nom del port. Car només amb un port català –el port de Pals– tindria coherència plena, la frase d'En Bosch, desvirtuada pel censor.

Hi ha encara un darrer punt que voldria tocar a l'hora d'identificar el port d'on salpà l'expedició amb el port de Pals: la vila fortificada que apareix a tots els gravats coetanis. Així, a la Lletra d'En Colom amb què anuncià la descoberta, en l'edició de 1494 d'En Johannes Bergmann d'Olpe, de Basilea, es pot veure clarament com la vila d'on surt En Colom és una fortalesa murallada, amb torres de defensa i una altra torre més alta, comparable a la Torre de les Hores de Pals. El mateix s'esdevé a la portada del poema d'En Giuliano Dati, *Storia della inuentione delle nuoue insuli di Chanaria indiane*, editat a Roma el 1493; amb el retrat d'Alfons l'anyès, que, a més a més, conté les muntanyes de Montserrat; amb un gravat d'En Théodore de Bry del llibre *Americae*, segons l'edició de 1590. I, entre d'altres gravats més que contenen la mateixa vila fortificada, cal fer un esment molt especial al que consta a la portada del llibre de l'Antonio Herrera, *Historia General de los Hechos de los Castellanos*, tant de l'edició de 1601, com de la del 1730, que és el més realista de tots i que reflecteix la vila del Pals medieval exactament igual com era pels volts de 1940 i, encara, avui dia.

Davant de l'evidència irrevocable de tots aquests gravats no s'hi pot oposar en absolut la ciutat andalusa de Palos, per tal com mai, en cap moment de la seva història, no fou una fortalesa, amb castell, barbacana, torres de defensa i una torre de guaita o bada, tot i que hi ha documents que ho asseveren. Aquesta enorme contradicció ja la delatà el pare Juan Crisóstomo López, el 1777, a la seva Memòria sobre la Rábida, car hi deia: "Hi va haver també a Palos bons edificis; una calçada famosa al port; el palau comtal; el castell que amidava quaranta vares en quadre, amb una torre artillada a cada cantonada angular i una barbacana o mur avançat que li servia de defensa. Ai! Almenys es pogué aplicar a Palos una inscripció semblant a la que es llegeix en llatí a les portes de certa ciutat de Catalunya, la qual en romanç diu el següent: «el que fou Tarragona les seves mateixes ruïnes o ensenyen». Però a aquella vila infortunada, es pot dir que ni tan sols ruïnes li han quedat del que fou; ni una làpida, ni un totxo s'hi descobreix que testimoniï que fou una població notable".

No només per això sabem que En Colom no va poder salpar de Palos de Moguer. Tenim una evidència encara més nítida. Els impressors internacionals que volgueren donar a conèixer la vila d'on salpà l'expedició i la nació de la qual formava part, ho feren posant sobre les muralles la bandera catalana, tal com es pot veure en diversos gravats de les edicions de la Lletra de 1494, i tal com es pot veure encara en molts més gravats de l'època en les banderes que duïen les naus de l'expedició: en tres gravats diversos de la Lletra mateixa, les naus d'En Colom duen el senyal inconfusible de les barres catalanes.

Jordi Bilbeny